

ZAMENICI MINISTARA

Preporuke

CM/Rec(2020)2

1. jul 2020.

Preporuka CM/Rec(2020)2 Komiteta ministara državama članicama o uključivanju istorije Roma i/ili Putnika¹ u školske programe i nastavne materijale

(Usvojio Komitet ministara 1. jula 2020. godine na 1380. Sastanku zamenika ministara)

Komitet ministara Saveta Evrope, u skladu sa odredbama člana 15.b Statuta Saveta Evrope,

Uviđajući da dugotrajno istorijsko prisustvo Roma i Putnika u Evropi još uvek nije na odgovarajući način priznato u obrazovnim sistemima te da se njihov doprinos evropskoj kulturnoj baštini potcenjuje u formalnom i neformalnom obrazovanju, kao i od strane šire javnosti;

Uviđajući da obrazovanje i povećanje javnog znanja o doprinosu Roma i/ili Putnika kulturnoj baštini njihovih zemalja mogu dovesti do dubljeg razumevanja, interkulturnog dijaloga i uzajamnog poštovanja;

S obzirom na to da se istorija i kolektivno sećanje Roma i/ili Putnika tradicionalno prenose s kolena na koleno usmenim predanjem;

Uzimajući u obzir brojne primere kontinuirane marginalizacije Roma i Putnika i značaj nastave istorije za unapređenje odnosa između pripadnika romske i/ili putničke zajednice i njihovih država članica;

Uviđajući da su, prema procenama, nacistički režim i njegovi saradnici tokom Drugog svetskog rata istrebili najmanje 500.000 Roma, Sinta, Jeniša i pripadnika drugih zajednica označenih kao „Zigeuner“ (Cigani);

Uzimajući u obzir da bi nastava o holokaustu koji su počinili nacistički režim i njegovi saradnici, kao i druga zlodela počinjena nad Romima i Putnicima širom Evrope, mogla biti delotvorno sredstvo u borbi protiv svih oblika mržnje, diskriminacije i predrasuda, kao i radikalizacije, poricanja holokausta i revizionizma;

Imajući na umu da je nastava istorije jedan od najvažnijih instrumenata koji doprinose uklanjanju predrasuda i unapređenju znanja o različitim grupama koje su sa istog geografskog područja i imaju ista istorijska iskustva;

Imajući na umu da je istorija Roma i Putnika usko povezana sa društvenim napretkom tokom poslednjih stoljeća i sa činjenicom da Romi i Putnici nisu mogli imati koristi od tog napretka (uključujući zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvene usluge, stanovanje ili socijalnu sigurnost), što je poslednjih godina dovelo do nejednakog ostvarivanja socijalnih prava, kao što je pokazao monitoring Evropskog komiteta za socijalna prava u pogledu sprovođenja Evropske socijalne povelje (revidirane) (ETS br. 163);

Uzimajući u obzir opredeljenje izneto u Deklaraciji usvojenoj na 3. samitu šefova država i vlada Saveta Evrope (Varšava, 2005. godine) za „negovanje evropskog identiteta i jedinstva, zasnovanog na zajedničkim temeljnim vrednostima, poštovanju naše zajedničke baštine i kulturne raznolikosti“;

Uzimajući u obzir Akcioni plan za borbu protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije, usvojen na 1. samitu šefova država i vlada Saveta Evrope (Beč, 1993.), i njegov poziv da se usredsredi na „podsticanje obrazovanja na poljima ljudska prava i poštovanja kulturne raznolikosti; jačanje programa usmerenih na uklanjanje predrasuda u nastavi istorije naglašavanjem pozitivnog uzajamnog uticaja između različitih zemalja, religija i ideja u istorijskom razvoju Evrope“;

¹ Izraz „Romi i Putnici“ koristi se u Savetu Evrope da bi se obuhvatila široka raznolikost grupe koju Savet Evrope pokriva svojim radom u ovoj oblasti: to su, s jedne strane, a) Romi, Sinti/Manuš, Kale, Kaale, Romanikali, Bojaši/Rudari; b) balkanski Egipćani (Egipćani i Aškalije); c) istočne grupe (Dom, Lom i Abdal); a, s druge strane, grupe kao što su Putnici, Jeniši i populacije označene administrativnim izrazom „Gens du voyage“, kao i osobe koje se identifikuju kao Cigani. Ovo je fusnota sa objašnjenjem, a ne definicija Roma i/ili Putnika.

Uzimajući u obzir Završnu deklaraciju 25. zasedanja Stalne konferencije ministara obrazovanja Saveta Evrope „Obezbeđivanje demokratije kroz obrazovanje“ (Brisel, 11-12. aprila 2016. godine);

Uzimajući u obzir Strazburšku deklaraciju o Romima iz 2010. godine, u kojoj su se države članice Saveta Evrope složile da „preduzmu mere za podsticanje znanja o kulturi, istoriji i jezicima Roma i njihovo razumevanje“;

Podsećajući na Tematski akcioni plan Saveta Evrope o inkluziji Roma i Putnika (2016-2019), u kome se, između ostalih ciljeva, posebno navodi i da treba „raditi na integriranju elemenata nastavnih planova koji se tiču istorije Roma i Putnika u školama, čime bi se doprlo do Roma, Putnika i neromskega učenika i studenata“;

Uzimajući u obzir član 12. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (ETS br. 157), u kome se navodi da: „će Strane, prema potrebi, preduzeti mere u oblastima obrazovanja i istraživanja radi negovanja znanja o kulturi, istoriji, jeziku i veri svojih nacionalnih manjina i većine. U tom kontekstu, strane će, *inter alia*, pružiti odgovarajuće mogućnosti za obuku nastavnika i pristup udžbenicima i olakšati kontakte između učenika i nastavnika iz različitih zajednica“;

Pozivajući se na Preporuku CM/Rec(2011)6 Komiteta ministara državama članicama o interkulturnom dijalogu i prikazivanju drugih u nastavi istorije, Preporuku CM/Rec(2009)4 Komiteta ministara državama članicama o obrazovanju Roma i Putnika u Evropi, Preporuku Rec(2001)15 Komiteta ministara državama članicama o nastavi istorije u Evropi XXI veka i Preporuku Rec(2000)4 Komiteta ministara državama članicama o obrazovanju romske/ciganske dece u Evropi;

Podsećajući na Rezoluciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope 2153 (2017) o „Podsticanju inkluzije Roma i Putnika“, Rezoluciju Parlamentarne skupštine 2106 (2016) o „Obnovljenoj posvećenosti borbi protiv antisemitizma u Evropi“, Rezoluciju Parlamentarne skupštine 1927 (2013) o „Ukidanju diskriminacije romske dece“, Preporuku Parlamentarne skupštine 1880 (2009) o „Nastavi istorije u konfliktnim i postkonfliktnim područjima“, kao i odgovor na nju koji je usvojio Komitet ministara, te Preporuku Parlamentarne skupštine 1283 (1996) o „Istoriji i učenju istorije u Evropi“, kao i odgovor na nju koji je usvojio Komitet ministara;

Podsećajući na Rezoluciju 403 (2016) Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Saveta Evrope o položaju Roma i Putnika u kontekstu rastućeg ekstremizma i ksenofobije i izbegličke krize u Evropi;

Podsećajući na Preporuku opšte politike Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) br. 3 o suzbijanju rasizma i netolerancije prema Romima/Ciganima, Preporuku opšte politike br. 10 o suzbijanju rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i putem školskog obrazovanja, Preporuku opšte politike br. 13 o suzbijanju anticiganizma i diskriminacije Roma, i Opštu preporuku br. 15 o borbi protiv govora mržnje;

Uzimajući u obzir Uneskoovu rezoluciju o sećanju na holokaust iz 2007. godine;

Podsećajući na Akcioni plan Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) za poboljšanje položaja Roma i Sinta na području OEBS-a, usvojen 2003. godine, kojim se državama članicama OEBS-a preporučuje da „uključe romsku istoriju i kulturu u obrazovne tekstove, uz poklanjanje posebne pažnje iskustvu Roma i Sinta tokom holokausta“;

Imajući na umu Deklaraciju Stokholmskog međunarodnog foruma o holokaustu iz januara 2000. godine i delovanje Međunarodne alijanse sećanja na holokaust (IHRA) u podsticanju istraživanja, obrazovanja i sećanja na progon Roma tokom holokausta;

Preporučuje da vlade država članica, uzimajući u obzir njihove ustavne sisteme i nacionalne, regionalne i lokalne politike, okolnosti i obaveze, posebno na polju osnovnog, srednjeg i tercijarnog obrazovanja:

- ostvaruju načela i predložene mere izložene u dodatku;
- skreću pažnju na ovu preporuku ministarstvima obrazovanja i drugim relevantnim akterima, a posebno nacionalnim, regionalnim ili lokalnim odborima za obrazovanje;
- prevedu ovu preporuku na službene jezike država članica; i
- ocene njeno sprovođenje kroz pet godina i u sličnim vremenskim intervalima nakon toga.

Dodatak Preporuci CM/Rec(2020)2

Načela i predložene mere za uključivanje istorije Roma i/ili Putnika u školske programe i nastavne materijale

I. Ciljevi preporuke

Svrha ove preporuke je podsticanje uključivanja istorije Roma i/ili Putnika, uključujući sećanje na romski holokaust, u školske programe i nastavne materijale, radi izgradnje kulture tolerancije i poštovanja u školi, razvijanja istorijske svesti i svesti svih učenika, doprinošenja potvrđivanju identiteta Roma i/ili Putnika, i jačanja razumevanja da su Romi i/ili Putnici sastavni deo društva kako na nacionalnom tako i na evropskom nivou.

Podrazumeva se da uvođenje nastave iz istorije Roma i/ili Putnika ne bi zahtevalo dodatne školske časove, ali bi se moglo uključiti u različite školske predmete, kao što su istorija, građansko ili socijalno obrazovanje, književnost, veronauka ili etika, umetnost, muzika ili strani jezici, te bi na taj način imalo ograničene ili nikakve budžetske implikacije.

Takođe se podrazumeva da bi nastava iz istorije Roma i/ili Putnika doprinela daljem razvoju niza kompetencija (demokratsko građanstvo, ljudska prava, rodna ravnopravnost, socijalne veštine, interkulturno razumevanje, itd.) koje traže učenici i studenti, a takođe bi produbila razumevanje istorijskih i političkih zbivanja i pružila diferenciran pogled na društvene i kulturne pojave.

Razvoj relevantnih nastavnih materijala mogao bi se nadovezati na postojeće materijale na internetu Saveta Evrope i drugih međunarodnih aktera i trebalo bi da se kontekstualizuje u nacionalnoj situaciji, u tesnim konsultacijama sa predstavnicima zajednica Roma i/ili Putnika.

II. Definicije

Za potrebe ove preporuke:

Anticiganizam je specifičan oblik rasizma, ideologija zasnovana na rasnoj superiornosti, oblik dehumanizacije i institucionalni rasizam koji podstiče istorijska diskriminacija, a koji se, između ostalog, izražava kao nasilje, govor mržnje, eksplorativacija, stigmatizacija i najeklatantnija vrsta diskriminacije.²

Pojam „romski holokaust“ koristi se u skladu sa trenutnom praksom u Savetu Evrope i sa zaključcima i preporukama konferencije pod nazivom „Zaboravljeni glasovi“, koju je u saradnji sa Savetom Evrope organizovao Evropski forum Roma i Putnika (ERTF) u rumunskom parlamentu u Bukureštu 7. aprila 2016.

Ova preporuka ne zauzima stav u pogledu termina na romskom jeziku koji bi se koristio u odgovarajućem nacionalnom kontekstu za označavanje romskog holokausta. Zaključci konferencije „Zaboravljeni glasovi“ potvrđuju postojanje različitih izraza koje Romi koriste u različitim delovima Evrope za označavanje romskog holokausta, kao što su „Samudaripe(n)“, „Mudaripe(n)“, „Faraj(i)mos“, „Porajmos“ ili „Kali Traš“.³ Domaće vlasti, nakon intenzivne razmene mišljenja sa domaćim/lokalnim romskim zajednicama i stručnjacima, mogu odabrati najprikladnije romske jezičke varijante u cilju podučavanja romske istorije.

² Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Preporuka opšte politike br. 13 o suzbijanju anticiganizma i diskriminacije Roma, usvojena 24. juna 2011. godine.

³ „Samudaripe(n)“ ili „Mudaripe(n)“ znači „ubistvo svih“ i podseća na jevrejski izraz „Šoa“ („uništenje“). „Faraj(i)mos“ ili „Porajmos“ znači „ono što proždire“ što, međutim, može biti uvredljiv izraz u određenim varijantama romskog jezika. „Kali Traš“ bi se mogao prevesti kao „Crna tragedija“ ili „Crni užas“.

Važno je, međutim, da nastavnici znaju i ukažu na postojanje različitih romskih izraza kojima se identifikuje romski holokaust.

Nastava istorije Roma i/ili Putnika može, tamo gde je to bitno, uključivati kulturu Roma i/ili Putnika. Ona može biti obuhvaćena različitim školskim predmetima, kao što su istorija, građansko ili socijalno obrazovanje, književnost, veronauka ili etika, umetnost, muzika ili strani jezici.

Pojam „nastavni materijali“ treba shvatiti u širem smislu i on treba da uključuje udžbenike, planove časova, otvorene obrazovne resurse i digitalne pedagoške materijale.

Nastavni metodi o kojima se govori u ovom tekstu uključuju, *inter alia*, neformalno obrazovanje i vannastavne aktivnosti, imersivnu nastavu, posete lokalitetima, živu istoriju i žive biblioteke, pripovedanje priča, društvene mreže, izložbe, studijske posete, razmene, okupljanja, obuku, radionice i seminare.

III. Načela i predložene mere

1. Nastava istorije Roma i/ili Putnika i njeno uključivanje u nacionalne školske programe i nastavne materijale treba da:

- a. uključuju uravnoteženo i kontekstualizovano podučavanje o istoriji Roma i/ili Putnika, kojim se odražava i njihovo nacionalno prisustvo i istorijski kontekst i njihova zajednička istorija kao naroda koji je stolećima prisutan u Evropi;
- b. uključuju informacije o doprinosu Roma i Putnika domaćim privredama, posebno trgovini, obradi metala i drugim zanatima, kao i stočarstvu, i treba da se pozivaju na različite aspekte istorije i kulture Roma i/ili Putnika, kao što su pripovedanje priča, književnost, religija, muzika i tradicija, kao i asimetrični društveni napredak i nejednak pristup socijalnim pravima kome su bili podvrgnuti;
- c. s obzirom na to da nastava istorije pokriva više predmeta, uključuju informacije o istoriji Roma i/ili Putnika u drugim školskim predmetima, kao što su ekonomija, građansko ili socijalno obrazovanje, književnost, veronauka ili etika, umetnost, muzika ili strani jezici;
- d. obezbeđuju, ili u situacijama u kojima država nema neposrednu odgovornost na regionalnom i lokalnom nivou, podstiču nastavu iz istorije Roma i/ili Putnika na lokalnom nivou za sve učenike i studente;
- e. u opštem okviru obrazovanja i inicijativa o ljudskim pravima, ravnopravnosti i/ili antidiskriminaciji, i kao sredstvo za suzbijanje novih zločina protiv čovečnosti koji bi, *inter alia*, mogli pogoditi Rome i/ili Putnike, podižu svest o anticiganizmu kao specifičnom obliku rasizma i poricanja njihovog statusa žrtava holokausta, uz podvlačenje istorijskih korena ovih predrasuda i njihovih posledica po savremeni govor mržnje i nasilje protiv Roma i/ili Putnika;
- f. omoguće predstavnicima organizacija i zajednica Roma i/ili Putnika, da se, u saradnji sa relevantnim školskim zajednicama, sastanu sa učenicima/studentima kako bi razgovarali i ilustrovali određene aspekte istorije Roma i/ili Putnika i pružili svedočenja;

2. Razvoj i revizija nastavnih materijala i metoda treba da:

- a. razviju fleksibilne nastavne planove i interaktivne pedagogije koje uvažavaju kulturne razlike, podstiču raznolikost i uključuju multiperspektivni pristup prikazivanju pune složenosti istorije i osiguravanju zajedničkog pristupa istoriji;
- b. osiguraju da nastavni programi istorije ili građanskog obrazovanja odražavaju način na koji su aktivnosti i stavovi običnih pojedinaca i grupa ljudi oblikovali istoriju evropskih društava;
- c. obraćaju pažnju na istorijske izvore radi suzbijanja anticiganizma, govora mržnje, propagande i lažnih informacija;
- d. analiziraju i revidiraju školske programe, sa naglaskom na nastavne planove iz istorije, kako bi opšta nastava istorije obuhvatila sadržaje koji se odnose na istoriju i kulturu Roma i/ili Putnika;
- e. analiziraju i revidiraju aktuelne udžbenike kako bi se uklonili stereotipi vezani za Rome i/ili Putnike; kad je reč o nastavi umetnosti ili književnosti iz ranijih razdoblja koja izražavaju anticiganske klišee, treba da razvijaju materijale koji će kontekstualizovati takav sadržaj kao deo istorije anticiganizma i obezbediti

kritičko razumevanje kontroverzne prirode takvih sadržaja, koje treba predavati samo studentima koji su postali sposobni za nivo apstrakcije potreban za razumevanje tekstova kao istorijskih dokumenata;

f. da bi se sprovele dve gorepomenute aktivnosti, utvrde mogućnosti za uključivanje istorije Roma i Putnika u nastavu i obuku, ažuriraju ih i prilagođavaju određenim nacionalnim kontekstima; i da pripreme plan za primenu revidiranog nastavnog materijala i metoda obuke u saradnji sa zajednicama Roma i/ili Putnika i civilnim društvom, univerzitskim radnicima, ustanovama za obuku nastavnika i stručnim organizacijama učitelja i nastavnika;

g. koriste postojeće nastavne, pedagoške i istraživačke materijale, alate i publikacije o istoriji Roma i/ili Putnika koje su pripremili međunarodni subjekti kao što su Savet Evrope, Agencija za osnovna prava Evropske unije (FRA), Unesco, Međunarodna alijansa sećanja na holokaust (IHRA), Fondacija Šoa/Institut za vizuelnu istoriju i obrazovanje Univerziteta u Južnoj Kaliforniji (USC), Evropski romski institut za umetnost i kulturu (ERIAC), Evropsko udruženje predavača istorije (EUROCLIO) i druge ustanove;

h. pripremaju dodatne visokokvalitetne materijale za nastavu i učenje koji su spremni za upotrebu, u saradnji sa civilnim društvom Roma i/ili Putnika i univerzitskim radnicima, kako bi se postojeći resursi nadogradili i nadopunili.

3. Nastava o romskom holokaustu i drugim istorijskim progonima trebalo bi da:

a. čini sastavni deo nastave i učenja o holokaustu koji su počinili nacistički režim i njegovi saradnici, kao i druga zlodela počinjena protiv Roma i Putnika širom Evrope, što bi trebalo dopuniti nastavom i učenjem o relevantnim epizodama iz istorije kada Romi i/ili Putnici nisu bili žrtve;

b. se poziva na pozitivne narative o istoriji Roma i/ili Putnika, kao što su njihov doprinos lokalnoj, nacionalnoj i evropskoj kulturnoj baštini i aktivna uloga Roma, Sinta i Jeniša u antinacističkim i antifašističkim pokretima otpora;

c. osim posebnog poglavља o romskom holokaustu, da se poziva, tamo gde je to relevantno, i na druge važne oblike progona Roma i/ili Putnika u Evropi (mere protiv skitnica, kršenja prava roditelja i dece, politika prisilne asimilacije, prisilne sedentarizacije, prisilne sterilizacije, interniranja i deportacije, itd.);⁴

d. integriše aktivnosti vezane za sećanje na romski holokaust u formalno i neformalno obrazovanje, u vezi sa 2. avgustom (Evropskim danom sećanja na holokaust) ili datumom koji bi bio više prilagođen istorijskom kontekstu date zemlje, npr. lokalnim godišnjicama i mestima povezanim sa zatvaranjem ili deportacijom Roma u koncentracione logore i sa školskom godinom.

4. Aktivnosti obuke trebalo bi da:

a. pružaju relevantnu obuku koja uključuje stručnjake i univerzitetske radnike o istoriji i kulturi Roma za nastavnike, prosvetne radnike, direktore škola, osoblje ministarstava obrazovanja i, po potrebi, drugo nastavno osoblje kako bi mu se pružilo znanje o istoriji Roma i/ili Putnika;

b. u početnu i dalju obuku nastavnika uvedu obaveznu i sistematsku obuku o učenju zasnovanom na kompetencijama, interkulturnom obrazovanju/dijalogu i modulima različitosti.

5. Vannastavne aktivnosti trebalo bi da:

a. podignu svest opšte populacije, a posebno mlađe generacije, o istorijskom prisustvu Roma i/ili Putnika u Evropi i njihovom doprinosu lokalnoj, nacionalnoj i evropskoj istoriji;

⁴ Pogledajte Informativne listove Saveta Evrope o istoriji Roma na www.coe.int/education/roma.

- b. uključe aktivnosti za obeležavanje značajnih dana za Rome, kao što su 8. april (Međunarodni dan Roma), 16. maj (Dan otpora Roma), 2. avgust (Evropski dan sećanja na romski holokaust) i 5. novembar (Sveti dan romskog jezika) ili bilo koji drugi relevantni datumi u odgovarajućim nacionalnim kontekstima;
- c. podrže učešće učenika/studenata u studijskim posetama mestima posvećenim istoriji i kulturi Roma i/ili Putnika, sa naglaskom na mesta i muzeje za obeležavanje i sećanje.⁵

6. Istraživanje istorije Roma i/ili Putnika trebalo bi da:

- a. se podstiče putem grantova ili drugih inicijativa, kad god je to moguće, za akademsku zajednicu, istraživačke centre i kulturne institucije; posebnu pažnju potrebno je posvetiti istorijskim dokumentima i artefaktima koji se odnose na kulturu Roma i/ili Putnika, a koje bi trebalo ugraditi u postojeće zbirke i zbirke svedočenja, naročito u vezi sa periodom Drugog svetskog rata i tradicionalnim načinom života;
- b. bude dostupno na internetu i licencirano za obrazovnu upotrebu.

7. Nacionalna i međunarodna saradnja na istoriji Roma i/ili Putnika trebalo bi da:

- a. rezultira usmerenom, stalnom i delotvornom saradnjom između relevantnih nacionalnih subjekata, sa naglaskom na nastavnicima i pedagozima, kao i međunarodnim organizacijama i univerzitetским radnicima aktivnim na polju istraživanja i podsticanja znanja o istoriji i kulturi Roma i/ili Putnika, i trebalo bi da podstiče saradnju sa IHRA-om, u cilju podsticanja obrazovanja i sećanja na romski holokaust;
- b. uključuje prekograničnu kulturnu saradnju i ravnopravnu međusobnu razmenu iskustava o podučavanju istorije Roma i/ili Putnika i da razmenjuje (i, gde je to moguće, prilagođava) postojeće instrumente, materijale i publikacije;
- c. uključi nevladine organizacije (NVO), posebno NVO-e Roma i/ili Putnika, a naročito one aktivne na polju obrazovanja, tako da igraju aktivnu ulogu u podizanju svesti o istoriji Roma i/ili Putnika, kako među širim stanovništvom tako i među samim Romima i/ili Putnicima, koji ponekad nisu upoznati sa sopstvenom istorijom;
- d. Podstiču uključivanje nastave istorije Roma i Putnika u rad nacionalnih i međunarodnih NVO-a, kao što su EUROCLIO⁶ ili federacija Europa Nostra.⁷

---

⁵ Pojedini muzeji, poput Luvra i Prada, postavili su posebne izložbe vezane za prisustvo Roma na slikama, skulpturama, itd. u okviru projekta Saveta Europe pod nazivom „Zastupljenost Roma u glavnim evropskim muzejskim zbirkama“.

⁶ Pogledajte <https://euroclio.eu/>

⁷ Pogledajte <https://www.europanostra.org/>